

**LIETUVOS TARYBA
IR NEPRIKLAUSOMOS
VALSTYBĖS ATKŪRIMAS
1914–1920 METŲ DOKUMENTUOSE**

DOC. DR. MINDAUGAS TAMOŠAITIS

*Lietuvos edukologijos universiteto Istorijos fakultetas
Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of History
T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius
El. paštas mindaugas.tamosaitis@leu.lt*

Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose. Sudarė Alfonsas Eidintas ir Raimundas Lopata. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2017, 814, [2] p., LVI iliustr. lap.

2018 m. artėjant Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo šimtmečiui skaitytojus turėtų pasiekti nemažai įvairaus pobūdžio istorinių veikalų, tarp jų – savo verte išsiskiriantys ir istoriniai dokumentai. Todėl labai sveikintina, kad šį rudenį buvo išleista knyga „Lietuvos Taryba ir nepriklausomos valstybės atkūrimas 1914–1920 metų dokumentuose“, skirta modernųjų laikų Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo genezei. Kaip nurodyta knygos įvade, „dokumentų rinkinio objektas – dokumentai, kuriuose užfiksuoti lietuvių planai atkurti savo valstybę; aptariamas palankių tarptautinių aplinkybių sėkmingas (ar nelabai) išnaudojimas, lietuvių valstybinės minties raida, pradedant autonomija, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) atkūrimo idėja ir baigiant pusiau priklausomos ir visai nepriklausomos valstybės vizija ir jos skelbimu“. Įvado autoriai ir sudarytojai du žymūs Lietuvos istorikai: prof. Alfonsas

Eidintas ir prof. Raimundas Lopata, kurie dar Nepriklausomybės pradžioje parengė ir publikavo Lietuvos Valstybės Tarybos darbą atspindintį dokumentų rinkinį¹. Praėjus daugiau kaip 25-eriems metams šie istorikai nusprendė išleisti analogišką leidinį. Jame, palyginti su 1991 metų leidimu, įdėtas gerokai didesnės apimties įvadas (kiek daugiau nei šimtas puslapių!), dokumentų skyriuje galima rasti ir nemažai naujų dokumentų bei atitinkamų jų komentarų. Pasak dokumentų rinkinio sudarytojų, „knygoje publikuojami iš viso 125 Lietuvos Valstybės Tarybos (LVT) posėdžių protokolai bei 64 numeruoti ir keli nenumeruoti Lietuvos Tarybos prezidiumo protokolai, kurie įterpti tarp LVT posėdžių protokolų tam, kad padėtų geriau sekti įvykių eigą. Prezidiumo posėdžiai skirti daugiau techniniams klausimams aptarti, tačiau jie papildė ir politinių sprendimų vaizdą bei parodo, kokias problemas tarp vykusių sesijų nagrinėjo Taryba ir jos prezidiumo nariai.“ Tai suteikia galimybę susidaryti išsamų vaizdą apie LVT veiklą, kuriant nepriklausomą Lietuvą. Publikuojami dokumentai apima 1914–1920 m. chronologines ribas: pradžia susijusi su Pirmojo pasaulinio karo pradžia ir Lietuvos atstovų Rusijos valdžiai įteikta „Gintarine deklaracija“ (ja lietuvių tautos vardu išreikštas lojalumas Rusijai), o pabaiga – su Lietuvos Steigiamojo Seimo pirmuoju posėdžiu, kuriame dar kartą buvo patvirtinta, kad atkuriamą nepriklausomą Lietuvą.

Knygoje, be gausybės dokumentų, jų komentarų, asmenvardžių rodyklės, yra platus įvadas, kurį sudaro keturios pagrindinės dalys: „I. Lietuvių politikos centrai: nuo autonomijos iki nepriklausomybės pareiškimų; II. Svarbiausi Lietuvos Tarybos nutarimai; III. Valdžios paėmimo sunkumai. Kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės; IV. Lietuvos teritorijos planai iki Steigiamojo Seimo susirinkimo“. Tokia įvado struktūra skaitytojams leidžia susidaryti išsamų, dokumentais pagrįstą vaizdą apie tai, kaip buvo projektuojama Lietuvos atkūrimo idėja nuo autonomijos iki Nepriklausomybės, atskleidžia to metų lietuvių

¹ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918* [sudarė A. Eidintas, R. Lopata]. Vilnius, 1991, 536 p.

Sudarė ALFONSAS EIDINTAS, RAIMUNDAS LOPATA

Lietuvos Taryba
ir nepriklausomos
valstybės
atkūrimas
1914–1920 metų
dokumentuose

MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYBOS CENTRAS

politinių veikėjų geopolitinę orientaciją, nuotaikas ir išgyvenimus, santykius su Vokietijos ir kitų šalių valdžiomis.

Kaip matyti iš publikuojamų dokumentų, lietuvių tautos kelias į Nepriklausomybę buvo labai komplikotas. Padėtį sunkino ne tik tarptautinė padėtis, kitų valstybių požiūris į Lietuvą, bet ir nuolatiniai nesutarimai tarp pačių lietuvių politinio elito atstovų – nuo XX a. pradžios lietuvių politikai buvo susiskaldę į dvi didesnes politines gruputes – „konservatorius“ (dešiniuosius) ir „radikalus“ (kairiuosius). Pirmiesiems priklausė besiorganizavę tautininkai ir krikščionys demokratai, antriesiems – Lietuvos socialdemokratų partijos ir Lietuvos demokratų partijos nariai. Kiekviena iš šių grupių savaip įsivaizdavo Lietuvos ateitį. Pavyzdžiui, kaip rašoma knygos įvade, Pirmojo pasaulinio karo pradžioje „lietuvių konservatoriai pasikloivė Rusijos strategine linija. Prisidengdami pompastiškai skelbiamu lojalumu, jie apeliavo į etnografinės Lietuvos atskirumą, atsargiai kėlė klausimą dėl būsimo jos statuso etnografinės Lenkijos autonomijos bei Mažosios Lietuvos prijungimo prie Didžiosios Lietuvos kontekste.“ O „lietuvių radikalai pasipriešino taikstymosi su rusų valdžia taktikai ir atvirai prorusiškai orientacijai. Jie bandė inicijuoti autonomijos šūkį, propaguoti 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimus, suvienyti Lietuvos lenkų (krajovcų), žydų ir gudų demokratines bei socialistines jėgas. Veikiant šia kryptimi, išryškėjo dvi lietuvių politinės kairės linijos, numatančios, kaip siekti Lietuvos valstybingumo. Pirmoji sieta su revoliucijos Rusijoje galimybe. Antroji numatė Lietuvos politinį savarankiškumą derinti su Lenkijos nepriklausomybės klausimu.“

Leidinyje pateikti gausūs dokumentai liudija, kad abiejų politikų stovyklų nuomonėms dėl šalies ateities nuolat išsiskiriant buvo sunku rasti bendrą abiem pusėms priimtina sprendimą. Pozicijų skirtumai ypač išryškėjo 1917 m., kai rugpjūčio mėnesį „radikalai balsavo tik už pirmąją rezoliucijos dalį, kuri skelbė: „Lietuvių tauta sudaro nepriklausomą valstybę etnografinėmis ribomis. Turėdami omenyje, jog Lietuva iš atžvilgio į savo ūkio bei kultūros reikalus yra pasvirusi ne tiek į rytus

ir ne tiek į pietus, kiek į vakarus, net šių dienų politikos stovykloje numato jie reikalą būsimajai savarankiškai Lietuvos valstybei dėl jos ūkio, kultūros ir tautinės politikos motyvų sueiti tam tikrais dar nustatytais santykiais su Vokietijos valstybe, nepakenkiant savitam Lietuvos plėtojimos.“ O konservatoriai patvirtino rezoliuciją su priedu, kuriame „numatyta galimybė sudaryti su Vokietija karinę, muitų sąjungos ir susisiekimo konvencijas“. Beje, 1917 m. gruodžio 11 d. Lietuvos Tarybos priimtame Lietuvos Nepriklausomybės akte buvo įrašyti konservatorių teiginiai apie Lietuvos artimus ryšius su Vokietija. Tik Lietuvos Taryboje kilus krizei, kai iš jos pasitraukė 4 kairieji radikalai, gruodžio 11 d. aktas buvo atšauktas, o 1918 m. vasario 16 d. buvo priimtas kitas Lietuvos Nepriklausomybės Aktas. Pagal jį Lietuva tapo visiškai nepriklausoma valstybe. To siekė dauguma Lietuvos gyventojų.

Publikuojami dokumentai leidžia teigti, kad tuo metu lietuvių politikai nuo pat pradžios neturėjo vieno supratimo, kokia teritorijos atžvilgiu turėjo būti Lietuva. Vienoks požiūris buvo užsienyje veikusių lietuvių, įvairius projektus siūlė Lietuvoje gyvenę politikai. Antai, „Vilniuje prieš pat 1916 m. Kalėdas lietuvių (A. Smetonos, S. Kairio, J. Šaulio, A. Domaševičiaus) kartu su gudais (broliais Luckevičiais, V. Lastausku) parengta politinė platforma numatė: 1) LDK žemių, atskirtų nuo Rusijos, ir Kuršo nepriklausomybę; 2) poziciją prieš sąjungą su Lenkija; 3) LDK padalijimą į tris savivaldes nacionalines dalis (lietuvių, gudų, latvių); 4) valstybės sostinė turėjo būti Vilnius, kuris priklausė lietuvių nacionalinei daliai, bet jame turėtų būti vartojamos dvi oficialios kalbos – lietuvių ir gudų.“ Nemažai lietuvių daliai buvo priimta Petro Klimo parengta etnografinių Lietuvos ribų studija (ji 1916 m. pabaigoje vokiečių kalba buvo išleista Štutgarte; po metų, 1917 m., Vilniuje išleista lietuvių kalba), kurioje, remiantis etnografiniais kriterijais, į Lietuvos „sveiką branduolį“ turėjo įeiti: „didžioji Kauno, Vilniaus, Suvalkų gubernijų dalis, Gardino gubernijos dalis iki Nemuno; pietrytinė riba ėjo Medilo–Naručio–Beržūnės–Nemuno linija, apėmė Seinus ir Krasnapolį“. Kaip vėliau paaiškėjo, atsikūrusi nepriklausoma

Lietuva dalies tų žemių niekada neatgavo, nors Lietuvos valstybė buvo atkurta remiantis etnografiniu principu.

Lietuvos politikai neturėjo ir vienos aiškios nuomonės dėl atkurtos Lietuvos politinės santvarkos. Apie tai dokumentų rinkinyje rašoma: „nusistatymas dėl valdymo formos – respublika ar konstitucinė monarchija – niekuomet nebuvo tvirtas, nes Lietuva buvo svetimųjų rankose, ir daugeliu atveju valstybinė santvarka modeliuota pagal tai, ar pasirinkta valdymo forma gali padėti Lietuvai atsirasti kaip *valstybei*“. O Lietuvos Tarybos pirmininkas, būsimas pirmasis Lietuvos Prezidentas Antanas Smetona laikėsi nuomonės, kad Lietuvos valdymo „forma priklausys nuo politikos konjunktūrų; pačios Lietuvos ūpas labai įvairus tiek miniose, tiek pas inteligentiją. Tuo tarpu konstitucinė monarchija būtų Lietuvai naudingesnė.“ Politiniai priešininkai tvirtai laikėsi kitokios nuomonės: „Valstybės valdymo formą gali nustatyti tik gyventojų išrinktas parlamentas, kitaip tariant – Steigiamasis Seimas.“ Vokietijai pralaimėjus karą, monarchijos idėja buvo palaidota ir pasirinktas demokratinės parlamentinės santvarkos variantas.

Knygos įvade plačiau aptariamos Vasario 16-osios akto originalų ir jų kopijų paieškos, tarp jų prof. Liudo Mažylio prieš kelis mėnesius Vokietijos archyve rastas Vasario 16-osios aktas (vienas iš kelių šio dokumentų variantų). Kaip nurodyta dokumentų rinkinio įvade, Berlyno archyvuose rastas dokumentas – „trečias rankraštinis ant perlenkto popieriaus lapo lietuvių ir vokiečių kalbomis tušu parašytas 1918 m. vasario 16 d. Akto egzempliorius, pasirašytas visų Tarybos narių“. „L. Mažylio surastas Akto tekstas, 1918 m. vasario 16 dieną lietuvių ir vokiečių kalbomis ranka surašytas ant perlenkto popieriaus lapo, pasirašytas visų Tarybos narių ir tą pačią dieną perduotas Vokietijos valdžios atstovams, šiandien yra vienintelis iš visų būtent 1918 m. vasario 16 d. pasirašytų dokumentų.“

Vertinant visą dokumentų rinkinį, reikia pagirti įvado autorius ir knygos sudarytojus, kad leidinyje pateikiama išsami skelbiamų dokumentų analizė, autorių argumentuotas požiūris į aprašomus įvykius,

tekste pateikiamos nuorodos į konkrečius dokumentus. Gerą įspūdį palieka knygos meninis apipavidalinimas, gausios nuotraukos, jos leidinį daro gyvesnį.

Išleistas dokumentų rinkinys – puiki dovana Lietuvos valstybei artėjant jos atkūrimo šimtmečiui. Jis dar kartą paliudija, kad Nepriklausomybės atkūrimas buvo vienas didžiausių stebuklų XX a. Lietuvos istorijoje. Labai norėtusi, kad artėjančio šimtmečio proga panašaus pobūdžio istorinių darbų būtų išleista ir daugiau.